Geschichte der Juden in Kardaš Řečitz.

Bearbeitet von

Prof. Dr. B. Víta, Kard. Řečitz.

Jen pozvolna vyrostla v Kardašově Řečici velká židovská obec, která žila po celá staletí s ostatním obyvatelstvem v míru a pokoji.

Zprávy o židech v Ř. sahají až do počátku XV. stol. [1]). Tenkráte bylo naše město ve velkém rozkvětu a dělilo se na dvě strany: na stranu Horní a Dolní. Horní strana náležela panu Janu staršímu z Hradce a Dolní Janu Plešskému z Ústí. Jan starší z Hradce, chtěje, aby jeho strana ještě více vzkvétala, dal jí r. 1407 zvláštním privilegiem právo odúmrtí. Zemřel-li po vydání tohoto privilegia hospodář v Horní straně a nezanechal-li žádného potomka, připadlo hospodářství a jmění buď ženě, nebo nejbližším příbuzným. Stalo-li se něco podobného na straně Dolní, která oním privilegiem nebyla obdařena, byla dědicem všeho jmění sama vrchnost. A ono privilegium vztahovalo se i na židy, neboť čteme v něm doslovně: „V těch právích ustavených jmenovaných mají seděti a ostati na straně města našeho v Ř. bydlecí, erbové jich i dědici věčně budúcí, jich všecka zboží i dědiny, buďto tu v městě, neb před městem kdežkoli leží; buďte v něm křesťané neb ž i d é . . .“ A dále se píše v listině: „. . . chceme, aby s již jmenovaných zboží a dědin berně spolu trpěli všickni, kdož je mají, buďte křesťané neb ž i d é, v též míře, jakožto králova jiná města, podle jmění dávajúc, a nic podle úroków, buďto berně králova, neb pomocí k vdávání panských dětí, neb jakýchžkoli jiných pomocí [2]).

Jméno prvního řečického žida vyskytuje se až v pivovarských účtech r. 1601 [3]). Tehdy upravil okna v pivovaře, který stál na místě nynějšího zámku, žid K h a c a l. Za 60 koleček do oken dostal 30 grošů. Bydlel pravděpodobně na Malé Stránce v domě č. 105, kde se po domě říkalo i později „*u Kácalů*“, ač stavení přešlo potom do rukou jiných sousedů. Kromě tohoto záznamu v pivovarských účtech nevíme po celé XV. stol., v XVI. stol. a v prvé polovině XVII. stol. o osudech židů v našem městě nic. V listinách, pokud se zachovaly, není o nich zmínky. Byli-li tu, provozovali podomní obchod a za třicetileté války, kdy veškeren obchod vázl, pravděpodobně Ř. opustili.

Teprve po této dlouhé válce, když Ř. náležela hraběti Adamu Pavlovi Slavatovi (1633 až 1657), máme o židech zprávu z r. 1654 [4]). Tehdy bydleli 3 židé: Izák Aron a jeho dva zletilí synové, Izák Baroch a Šimon Mojžíš, v obecním domku, vystavěném na Broumovském gruntě. Grunt náležel obci a proto se jmenoval Obecnice. O oněch židech je zapsáno: „Živnost jejich jest handl ven z panství. V městě nesmějí míti žádného krámu, než co tak po domích prodati mohou“ [5]). Izák Aron platil tehdy vrchnosti ročně za šuc 2 groše, 1 peníz úroku.

V dalších letech židů přibývalo a obec vystavěla pro ně na Obecnici do konce st. celkem 4 domky, z na-

Dějiny Židů v Kardašově Rečici.

Zpracoval

prof. dr. B. Víta v Kardašově Řečici.

šeho stanoviska jen nepatrné chatrče, které si židé buďto najímali za plat, nebo si je kupovali doživotně. Tak r. 1669 koupil si žid Josef Michal, nazvaný Cukrpekr, za 50 kop grošů míšenských takový domek na Obecnici s podmínkou, že po jeho smrti připadne zase obci. Místo roboty platil obci ročně 3 zl. rýnské. Kupní cenu 50 kop grošů splácel v ročních lhůtách. Poslední splátka 2 kop grošů je zapsána r. 1689 [6]).

Starý židovský krám

Deset let později máme zprávu o Samuelovi Salamonovi [7]). Obec tehdy žádala hraběte Jana Jáchyma Slavatu, aby byl přijat pod ochranu neboli šuc. Hrabě obci vyhověl těmito slovy: „Ačkoliv bych sice více židů v městysi mém Ř. trpěti povinen nebyl, aniž obec řečická tu moc měla, jich nad obyčej více přijímati, ani na potom více bez mého vědomí přijímati má, však nicméně poněvadž se tento žid již dráhný čas v Ř. zdržoval, pokudž každoročně do důchodu mého hradeckého 4 kopy míšenské za ochranu odváděti chce, má dáleji v témž městys (však do vůle mé a dědiců mých) trpen býti.“

Podobná žádost byla také podána r. 1689 [8]) za žida Josefa Berla. I tehdy povolil mu hrabě pobyt v Ř. touto odpovědí: „Vzhledem k tomu, že můj řečický magistrát tohoto žadatele, poněvadž on tam narozen jest, sám žádá, povoluji mu milostivě tak dlouho se tam zdržovati a bydleti, pokavadž se tam dobře a poctivě chovati bude a žádná žaloba proti němu se nenaskytne, a dokud 6 kop míšenských neb 7 zlatých rýn-

ských do důchodu mého v hotových penězích odváděti bude. Dáleji však, nehledíce ku vyplnění svrchu položených podmínek, stojí mně a dědicům mým svobodně, jej odtud dle mé libosti zase vypověděti. Kterýžto dekret nejenom v mé hradecké kanceláři, nýbrž také v řečických městských knihách na věčnou památku zaznamenán a zapsán býti má.“

Z obou hraběcích resolucí je zároveň patrno, že židé byli v té době i velkým zdrojem příjmů pro vrchnost, jíž platili čím dál tím větší poplatek za šuc.

Pohled na Gheto

V druhé polovici XVII. st. děje se také první zmínka o židovském hřbitově, který byl v těch místech, kde jej nalézáme dosud. R. 1673 dovolila obec na žádost žida Michala „na ten čas spolusouseda řečického, aby krchov židovský k pohřbu jich při obci řečické pro lepší bezpečnost, aby jim od dobytka a jiných nepříležitostí při něm žádná škoda a překážka se nečinila, náležitě ohraditi a opatřiti směl“ [9]). Za toto dovolení uvolil se žid Michal platiti půlletně po 30 krejcařích do obecní pokladny. Mnohé pomníčky na hřbitově nalevo od vchodu, zapadlé hluboko do země, pamatují jistě tuto dobu [10]).

Počátkem XVIII. stol. bylo v našem městě již asi 8 židovských rodin a tu se rozhodli židé, že si vystaví také synagogu, spojenou s bytem kt. Proto si zaopatřili opět na Obecnici stavební místo. Je o tom takovýto zápis v městských knihách: „. . . na žádost a toho vyhledávání pronajato obci místo, na trávníku obecním za Jiříkem Nejhortem [11]) a s druhé strany (za) Urbanem [12]) ležící židům řečickým pro synagogu neb školu, z kteréhožto místa poctivě obci každoročně beze všeho odporu po 3 kopách gr. míšenských, totiž 3 zlatý, 30 krejcarů rýnských, vždy půlletně, při sv. Janě polovic a k novému roku také druhou polovic, dotud, dokud to stavení státi bude, platiti se uvolili. Však ale s tou výminkou, že obec nebude nakládati na správu onoho stavení, nýbrž židé sami je musejí opravovati a trávník nemařit. Kdyby tam bydlel některý jiný žid mimo kantora, jest povinen platiti císařskou kontribuci, od níž jen kantor jest frei.“

Tak tedy byla postavena r. 1708 synagoga a prvním kantorem v ní byl Josef M i c h a l, jenž dříve než synagoga byla vystavena, bydlil u tkalce Korandy v č. 94 [13]). Josef Michal měl 3 děti a „handloval též po vsích s peřím“. Platil pánovi za šuc 4 zl. 40 krejcarů ročně a na zvláštní židovskou kontribuci, předepsanou řečické židovské obci, přispíval ročně 2 zl. rýn.

Synagoga byla postavena, když pánem Ř. byl hrabě Götz (1695—1725), který sídlil na řečickém zámku. Ke staršim 4 židovským domkům přibyly za něho na Obecnici ještě 2 a Obecnice neboli Židovina stala se třetí řečickou čtvrtí vedle starých křesťanských čtvrtí, Horní a Dolní strany. Židé tvořili zvláštní ž. o. a měli svého rychtáře, kterého jim dosazovala vrchnost vždy na 3 léta. V sobotu, o šabesu, byli židé povinni zdržovati se doma a nevycházeti za drát, jímž byli odděleni od ostatní obce a který byl napjat od rohu prvního židovského domu (nyní č. 191) ke štítu domu č. VIII (nyní č. 408). Podobně jako kt. provozovali i ostatní židé jen podomní obchod po panství; ve svých domech nesměli původně míti nijakých krámů.

Přesnější zprávy o židech v Ř. máme z r. 1714 [14]). Bylo tu tenkráte již 10 židovských rodin, jež čítaly 48 hlav. Bydlili vesměs na Obecnici, v obecních chalupách, z nichž platili obci od 4 do 6 zl. nájmu a po 5 krejcařích měsíčně na obecní kontribuci. Za šuc pánovi dávali obyčejně 3 zl. 30 kr., někteří 4 zl. 40 kr. a jeden, patrně nejbohatší (Josef Perl), 6 zl. ročně. Jen vdova Lída platila pouze 2 zl. 20 kr. Mimo to odváděli i zvláštní zemskou kontribuci, uvalenou na židy, v částce 71 zl., kterou dělili mezi své členy podle vlastního usouzení. Ze školy a ze hřbitova platili obci 4 zl. 30 kr. a vrchnosti za šuc 3 zl. 30 kr. Všichni obchodovali, jen vdova Lída se živila šitím. Čtyři provozovali podomní obchod s kramářským zbožím a jezdili s ním na trhy do okolních míst. Tři měli podomní obchod s plátnem a dva kupovali peří, hadry a pod. Jeden, Josef Michal z č. II, jenž prodával plátno, byl r. 1726 zapleten do svatokrádeže, spáchané v drahovském kostelíku. Koupil totiž u Tábora u jakéhosi šenkýře 2 šňůry perel, pocházejících z oné krádeže. Jaký trest ho stihl, nelze zjistiti, ale byl patrně vypověděn z řečického panství.

Hřbitov

Asi za 40 let po vystavení synagogy pořídili si židé také svůj špitál, v němž nalézali útulek chudí příslušníci ž. o. Při špitále, ve kterém bydlil i židovský chrámový sluha neboli šofit, byly zřízeny rituální lázně (mikva) pro očišťování židovských šestinedělek. O špitálu je po prvé zmínka v listině z r. 1755. Na kterých místech na Obecnici se nacházel, je těžko dnes říci. R. 1777 byl pro špitál určen domek č. V, stojící proti synagoze, jak o tom svědčí tato listina [15]):

„Léta Páně 1777 dne 25. Juli předstoupíce před počestný magistrát a starší obecní městyse Ř. Izák Kašpar, ten čas židovský obce rychtář, na místě všech židův s uctivou žádostí, poněvadž před některým rokem obecní židovský domek nyní Nro V před vokny školy židovské pro Davida žida od naší obce vystavěn jest byl, pod činji každoročně 6 zl., a poněvadž pro chudobu z něj odšel, příležito jest židům pro své chudé a vandrovní židy takový kvartýr míti, tak nadpravený Izák Kašpar žádajíce na místě jejich obce, abychom obecní byt na budoucí časy se jim zanechal k jejich obci pro ty vandrovní chudý židy za špitál, aby je v témž domku přechovávati a přeležeti nechali, z kteréhožto domku onen Izák Kašpar na místě všech

se zavazuje obci naší každý čtvrtletně neodkladně odváděti po 1 zl. 30 kr. tak ročně 6 zl., v kterémžto domku na sebe berou všecku zámečnickou, sklenářskou, truhlářskou a hrnčířskou správu jakákoli by se vynalezla na svůj vlastní náklad spraviti, pro čež na ten předepsaný způsob se jim takový domek na jich péči a starost postupuje.

Matěj Zeman, primas.

Wenzel Vodrážka, purkmistr.

Izák Kašpar, P. t. Judenrichter in Namen der ganzen Judengemeinde Pachter dieses Häusel No. V.

Josef Bumbrle, starší obecní.

Jakub Kučera, ten čas písař městský.

V druhé polovici XVIII. stol. bylo v Ř. i se synagogou, špitálem a vinopalnou 13 židovských domků. Z těch 10 stálo na Obecnici, č. XI dostala panská vinopalna (nyní hostinec u Radostů), poněvadž ji měl v nájmu žid Josef Abraham (Kollmann), č. XII a XIII vystavěla sama vrchnost pro židy nad loukou Pichovskou.

Židovské rodiny nelze v této době ještě snadno stopovat, neboť židé neměli do josefinských dob ani stálých příjmení, ani jména po domě. V knihách se zapisovali obyčejně podle biblických jmen, každý se dvěma jmény, na př. Izák Kašpar. Stálá příjmení vyskytují se teprve v seznamu z r. 1778 [16]), kdy byly židovské domy také již očíslovány římskými číslicemi [17]). Tehdy náležel domek č. I (nyní č. 191, Bočků) Izáku Fejglovi, synu Jakuba Samuele; č. II (nyní 405, Hulíků) Abrahamu Rablovi, původně Abrahamu Samuelovi; č. III (nyní č. 406, Dvořáků) Izáku Kollmannovi, synu Zachariáše Abrahama; č. IV Filipu Hermannovi; čísla V a VI patřila špitálu a synagoze; č. VII (nyní č. 407, Konopických) Abrahamu Sternovi; č. VIII (nyní 408, Kočové) Alexandru Koperlovi; č. IX Abrahamu Gottliebovi, č. X bylo tenkráte prázdné, č. XI měla vinopalna, č. XII (nyní 177 v Hradecké ulici) patřilo Bernardu Rablovi a č. XIII (nyní č. 178, Šindelářů) Leopoldu Grünwaldovi. V městě na sousedském domě č. 34 byl Bernard Stein.

Uvedení židé jsou zároveň předkové téměř všech těch příslušníků o. ž., jejichž počet v první polovici XIX. st. dostoupil více než půldruhého sta

Kolem synagogy byl jeden domek vedle druhého a hrozilo veliké nebezpečí, že přijde-li požár, shoří celá židovská čtvrt. Proto také město nedovolilo, aby domky č. IV, IX a X byly opraveny, když v třicátých letech minulého století sešly. Došlo tedy k jejich zboření. Č. IV nacházelo se mezi domy č. III a V; domky s čísly IX a X stály mezi domy č. III a VIII při cestě, která vede z Polákovy uličky do Hradní ulice. Před jižní frontou synagogy bylo volné prostranství a ústilo v uličku, vedoucí mezi č. VII a 95. O ono volné prostranství vznikl v druhé polovině XIX. st. spor mezi ž. o. a majetníkem domu č. VII. Spor dopadl v neprospěch obce a ono volné místo i s uličkou bylo připojeno k domu č. VII.

Počátkem XIX. st. zvětšovalo se naše město, neboť bylo sídlem vrchnostenského politického a soudního úřadu pro celé řečické panství. Ř. se stala živým obchodním místem a dorostlí potomci židů z ghetta počali se usazovati i v druhých částech města a někteří z nich vystavěli si tu důkladné, jednopatrové obchodní domy. Poněvadž židé nesměli míti podle zákona ani v tu dobu ještě nemovitého majetku na panství, obcházeli zákon. Vystavěli nový dům svým nákladem na cizím pozemku podle smlouvy, uzavřené s majetníkem stavebního místa. Nový dům přijali na 20 neb 30 let do nájmu s podmínkou, že majitel pozemku bude po-

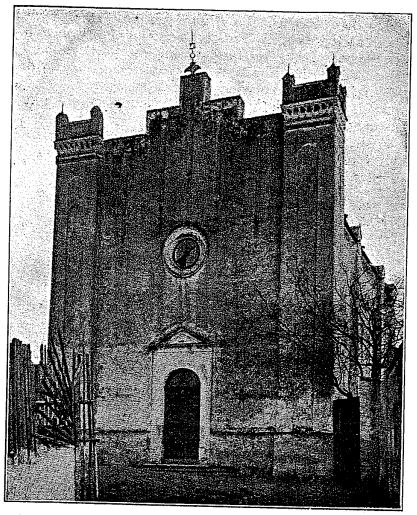

Synagoga (vnějšek)

vinen jim vrátiti celý stavební náklad, až smlouva vyprší nebo až bude zrušena. Na to ovšem nikdy nedošlo a nové židovské domy se staly po čase také uznaným majetkem židů.

Se syny Izáka F e j g l a z č. I, Josefem a Samuelem, setkáváme se r. 1804 na č. 137 (Landštejnův dům v Růžové ulici). R. 1807 žil Josef na č. 112 (nyní Šimek, pekař) a později (1814) si vystavěl dům č. 187 [18]). Samuel se přestěhoval v třicátých letech na č. 227 (u Kožených) a konečně se zase vrátil do otcovského domu č. I. Jeho synem byl Salamon. Salamon živil se potom podomním obchodem (Hausierer), žil do konce padesátých let také na č. I, načež si koupil domek č. 76 (nyní Kouteckého). Jeho synové Alois a Ignác měli dům č. 117 (nyní Nathan Weiner) a syn Samuel otevřel si advokátní kancelář v Plzni. Jiný syn Izáka Fejgla, Markus, oženil se r. 1806. R. 1812 měl v nájmu obchod na náměstí v přídomčí domu č. 39, které po velkém požáru r. 1820 koupil a které dostalo pak č. 213 (nyní Flejšmanů). Jeho synem byl Abraham, ženatý od r. 1839 s Rozálií Lieblichovou z Deštné, a dcera Sára neb Sábi, vdaná r. 1850 za Izáka Rabla z č. II. Konečně čtvrtý syn Izáka Fejgla, Wolfgang, narozený r. 1799 a zvaný všeobecně Bulfík neb Vulfík, bydlil neustále na otcovském domě a byl židovským poslem a chrámovým sluhou. Z otcovského domu měl ještě obřízky r. 1850. Nejdéle se udržela v Ř. linie Samuelova na č. 117. Teprve začátkem XIX. st. prodal Alois Fejgl tento dům Nathanovi Weinerovi a žije nyní u své dcery Anny, provdané za dra Beinkolesa, advokáta ve Výprtech.

Nejvíce potomků měl v Ř. Abraham Samuel z č. II, který se r. 1778 nazývá Abraham R a b l.

Jak je viděti ze schematu, byli synové Abrahama Samuele (Rabla) Bernard, žijící do r. 1790 na č. XII, a Samuel, který zůstal na otcovském domě č. II. Bernard Rabl oženil se s Ester a měli syny Moisesa (1785), Josefa Marka (1786), Siracha (1790) a dvojčata Benjamina a Wilhelma (1796). Co se stalo s Moj-

sesem, není známo. Jeho bratr Josef (Marek) zplodil s manželkou Sarou, rozenou Herrmannovou, na č. 5 mimo jiné dne 16. února 1830 syna Bernarda a zemřel na č. 5. r. 1842. Kolem r. 1860 koupil Bernard Rabl od Vojtěcha Kollmanna dům č. 11 a založil si tu obchod. Bernard Rabl byl dlouhá léta předsedou o. ž. a měl s manželkou Kateřinou (nar. 1844) dva syny, Filipa (1863) a Alfreda (1874) a tři dcery: Matildu, Hermínu a Reginu. Nejstarší syn Filip, vystudovav v J. Hradci gymnasium a ve Vídni medicinu, začal provozovati lékařskou praxi v Jihlavě a počátkem XX. st. usadil se jako lékař ve svém rodném městě. Syn Alfred je velkoobchodníkem a bursovním radou v Liberci. Z dcer je nejstarší provdaná za Pleschnera v Týně n. Vlt., druhá, Hermína za Allina ve Sv. Hypolitu v Dol. Rakousích a třetí za Freunda ve Stráži n. Než.

Sirach (?) se psal později bezpochyby jako Jakub a měl kromě jiných dětí syny Samuela (1831) a Salamona a dcery Terezii a Marii. Samuel (Šimek) dožil se vysokého stáří (zemřel 1916) a býval „Vorbeter" zejména po r. 1895. Z jeho synů je Max cestujícím u velkonákupny na Vinohradech, Jakub soudním radou v Mostě, dcera Regina žije v rodném městě a tři dcery se dostaly do Ameriky. Ze synů Salamonových je Adolf továrníkem v Kleinmünchen u Lince, Ludvík zubním lékařem ve Vídni [19]) a Julius se usadil v Temešváru.

Wilhelm obýval původně dům č. VII, pak byl na domě č. 244 (záložna) a konečně na č. 187 (Brožů). Jeho synové byli Marek (nar. 1833), dlouholetý pokladník ž. o. a Jakub. Potomci Markovi se udrželi dosud na domě č. 257 (po domě u Marečků). Syn Marka Rabla Eduard žije v Praze [20]), dcera Erna je provdána za bratrance MUDra Ludvíka Rabla ve Vídni a Ida za ředitele továrny Schreibra [21]). Potomci Jakubovi jsou na domě č. 83 (po domě u Kubů). Synové Jakuba Rabla Ludvík [22]) a Julius [23]) žijí v Praze, Emil ve Stodě a dcera Berta je provdána za Rojka ve Vídni [24]).

Druhá větev Rablů byla Samuelova. Ten měl s manželkou Ciborou 7 dcer a 6 synů. Mezi nimi byl i Abraham (1803) a Izák (1807). Syn Izáka Rabla byl Bernard, dlouhá léta obchodník na č. 74 (po otci Izákovi nazvaný Ajzik). Abraham Rabl obchodoval kožemi na č. 6 a 7, pak na č. 135 a konečně na č. 227, kde se dosud říká u Kožených. Jeho děti byly Emanuel, Jakub, štábní lékař, Rozalie, Žofie a Lidmila.

Dále byli v Ř. G o t t l i e b o v é. O jejich praotci vyskytuje se po prvé zpráva r. 1788. Byl jím Abraham Gottlieb na č. IX, kterému uvedeného roku prodala obec domek č. III za 30 zl. rýnských a za stálý roční nájemní plat. Jeho bratři byli patrně Josef a Jakub, kteří se asi brzy z Ř. vystěhovali, poněvadž není o nich dalších zpráv.

Abraham Gottlieb zemřel r. 1830 a jeho vdova Rosalie r. 1844 na č. 135. Ve zdejším městě zůstal po něm pouze syn Gabriel, který, když se ženil (1835), bydlil na domě č. 112, ale později měl již svůj vlastní domek č. 157, kde se po domě říká dodnes u Gabrielů neb u Gottliebů. Provozoval v něm hlavně obchod se slamou. Dvě jeho dcery, Marie a Rosalie, měly tento domek a v něm kupecký krámek ještě počátkem XX. stol. Synové Gabriela Gottlieba byli Jakub, Josef, Bernard a Leopold. Jakub založil si obchod ve Vídni, Josef v Liberci. Bernard studoval práva a byl advokátem v Dol. Rakousích ve Stadtsteyeru. Leopold (nar. 1852) věnoval se lékařství a byl nejprve praktickým a obvodním lékařem ve svém rodném městě na č. 244. R. 1886 byl jmenován okresním lékařem v Jáchymově a dosáhl potom titulu císařského rady. Jeho přičiněním se stalo, že v Jáchymově byly zřízeny proslulé radiové lázně. R. 1911 vyšla od Gottlieba u W. Braumüllera publikace „Radiumbad St. Joachimstal", kde píše o historii jáchymovských lázní, o jejich poloze, podnebí a léčivých pramenech. Později byl přeložen do Prahy, kde žije dosud po něm vdova na Újezdě.

Do dnešní doby žijí v našem městě H ö n i g o v é. Jejich předkové byli Benjamin Hönig a Markus Hönig. bezpochyby bratr Benjaminův. Benjamin míval na starosti židovský špitál a lázně. R. 1802 měl z tohoto domku svatbu. Synem Benjamina Höniga byl obchodník David Hönig, který zemřel r. 1849, zanechav mimo jiné děti po sobě syny Aloise a Joachima, později majetníka domu č. 8. Dcera Joachimova Anna je provdána za L. Resche, továrníka v Č. Budějovicích. Alois Hönig a jeho děti Eduard (lékař), Frieda a Anna žijí v Americe v N. Yorku.

Markus Hönig měl 5 synů a 2 dcery: Jakuba (1815), Davida (1823), Abrahama (1827), Samuela (1829), Nathana (1832), Alžbětu (1816) a Rosalii (1824). Samuel měl za manželku dceru rabina L. Benesche, Alžbětu, a byl dlouhá léta mýtným na č. 311. Abraham usadil se v Ř. jako řezník a měl 9 dětí, z nichž většina žije dosud: Karel převzal po otci řeznickou živnost na č. 110, Hermína je majetnicí domu č. 181, Ludvík velkoobchodníkem s železem v Brně, Bedřich inspektorem při důchodkové kontrole v Ústí n. L. a Rudolf inspektorem státních drah v Praze. Gustav byl proslulým lékařem a osobním lékařem barona Rotschilda v Langau v Dol. Rakousích. Zemřel v mladých letech. Syn MUDr. Jiřík Hönig žije v Bratislavě.

Velice rozvětvený byl rod K o l l m a n n ů. Jejich praotec byl Zachariaš Abraham, jemuž náležel podle josefinského katastru dům č. III. Syn jeho Izák koupil r. 1794 emfyteuticky [25]) vinopalnu č. XI a tu měli po něm v nájmu, když prodej byl opět zrušen, jeho potomci až do r. 1870. Synové Izákovi byli Salamon, mydlář, Joachim, Zachariaš a Josef. V Ř. se udržela větev Zachariašova (zemřel 1835). Měl syna Vojtěcha, Izáka neb Ignáce Löwyho (Leopolda), Josefa a Karla. Vojtěch byl původně obchodníkem na č. XI a později (1847) se přiženil k Anně Steinově na č. 8. Izák nebo Ignác Kollmann narodil se r. 1821, jeho manželka byla Rosalie a byl vinopalem na č. XI až do sedmdesátých let. Löwy měl loterní sběrnu na č. 244 (záložna), Josef studoval medicinu a Karel se učil řezníkem. V kterých všech městech jsou nyní usazeni potomci řečických Kollmannů, dá se těžko zjišťovati; část jich žije v Praze.

Také H e r r m a n n o v é vyskytovali se v našem městě. Jeiich předkem byl patrně Filip Herschl, který byl r. 1763 nájemcem domu č. IV a platil tehdy pánovi za šuc 10 zl. ročně. Ze jména Herschl vzniklo asi zmodernisováním příjmení Herrmann. V rodině Filipa Herrmanna jsou pak zapsány v židovské matrice první obřízky r. 1786 a potom ještě častěji. V našem městě zůstal jen jeden jeho syn Leopold, který si r. 1814 vystavěl nový jednopatrový dům č. 231, v němž zemřel r. 1855, založiv před smrtí stipendium pro chudé jistinou 1500 zl. S manželkou Charlottou měl syny Jakuba a Abrahama. Po prvním zůstali v Ř. synové Adolf na č. 231 a Filip na č. 244 (záložna); po druhém, který pamatoval na chudé nadací 400 zl., synové Ignác a Filip. Ignác se vystěhoval potom do Pešti, Filip, zvaný Chromý, studoval práva, měl potom obchod v domě č. 6 a 7, ale o ten přišel a živil se pak udílením právnických rad řečickým sousedům.

To jsou rodopisy [26]) nejznámějších řečických rodin. Mimo jména v nich uvedená setkáme se tu a tam i s příjmením Grünwald r. 1806 i později, Arnstein

Jakub Rabl

Rb. Lazar Benesch

Markus Rabl

r. 1789 na č. V, Koprle r. 1802 na č. 36, Pinkas r. 1782 na č. XI, Stern r. 1778 na č. VII a Lieblich. Potomek Sternův Wolfgang žil v Třeboni, je však pochován se svou manželkou Alžbětou na zdejším hřbitově. Jako Herrmannové založil i on pro řečické chudé nadaci — částkou 1000 zl. Lieblich pocházel z Deštné a oženil se s Terezií, vdovou po Abrahamu Herrmannovi. V nynější dívčí škole zřídil si dílnu na výrobu vaty a tkalcovskou dílnu. Byl také v letech 1856—1858 a potom v letech 1863—1866 představeným ž. o.

R. 1848 bylo zrušeno poddanství a také židé přestali býti pod ochranou neboli šucem vrchnosti. Místo staré patrimoniální správy zamýšlela zemská vláda umístiti v Ř. nové politické a soudní úřady. Tehdejší městská rada netušíc, jaký by to mělo význam pro město, odepřela postoupiti státu radnici. Zato sousední město Veselí n./Luž. svou radnici ochotně státu nabídlo a stalo se sídlem okresního úřadu a soudu. Ř. klesla potom na obyčejné, venkovské městečko. Následky takové neprozíravosti počaly se brzo ukazovati. Začal váznouti obchod i jiné živnosti a nejcitlivější pro takové změny — židé — počali znenáhla opouštěti zdejší město, stěhujíce se do míst obchodně živějších.

Přes to ale, když bylo potom zřízeno okresní hejtmanství v Třeboni, náleželi všichni židé z celého hejtmanství k řečické o. ž.; v řečických židovských matrikách byly zapisovány obřízky jejich dětí, jejich svatby i úmrtí. Na zdejším hřbitově se také pochovávali. To trvalo až do r. 1895, kdy vyšel nový zákon o ž. obcích. Od té doby patří k naší obci všichni židé, usídlení v obvodu okresního soudu veselského až na židy ve Veselí n./L., kteří se připojili k Soběslavi. Sídlem kr. rb. byl Tábor. Tam zasílali židé čtvrtletně příslušné příspěvky a zachovaly se i dopisy, v nichž oznamuje kr. rb., že přijede do Ř. na inspekci.

Bylo již uvedeno, že prvním kt. v synagoze, vybudované r. 1708, byl Josef Michal, jména dalších kt. můžeme stopovati teprve od josefinských dob, kdy bylo nařízeno vésti pravidelnou matriku. Od r. 1786 byl kt., bydlícím v židovské škole, Veit Wolf, od r. 1789 Anselman, od r. 1793 Abraham Fischl, rb., od r. 1802 Aron Trost a od r. 1810 Salamon Fried. Potom byl rb. Lazar Benesch z Vrutice u Mladé Boleslavě, který přišel do Ř. r. 1835 a působil tu celou řadu let.

Bydlil nejprve v bytě u synagogy a vyučoval německy mládež a to nejen náboženství, nýbrž i všem ostatním předmětům. Měl četnou rodinu a proto podal představenstvu ž. o. r. 1856 žádost, aby najala nějakou místnost pro školu, poněvadž jeho byt nestačí pro ten účel a nelze tam s úspěchem učit. Obec najala skutečně pro něho a pro školu na náměstí domek

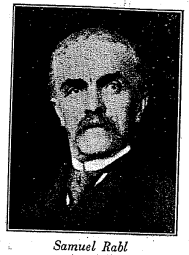

Samuel Rabl

Dr. Ludwig Gottlieb

č. 213 od Abrahama Feigla, který se přestěhoval do J. Hradce. V r. 1873 pomýšleli představení obce vystavěti dokonce novou školu i s bytem pro kt. Budovu projektoval stavitel Hynek Víta proti synagoze na místě, kde stál špitál. Zachoval se i plán a rozpočet, podle kterého by byla vyšla stavba na 1328 zl. 23 kr. Od stavby bylo ale upuštěno, a to patrně proto, že novým školním zákonem bylo zrušeno konfesionální školství a židovská mládež začala chodit jako jiné děti do české obecné školy. Lazar Benesch vyučoval potom židovské děti němčině a náboženství. R. 1867 měl 30 zl. za čtvrt léta služby. Později byl mu plat zvýšen na 53 zl. 30 kr. čtvrtletně. Často ke konci října neměl ještě dříví na vytápění školní místnosti a byl nucen podávati zvláštní žádost ž. o., aby mu bylo palivo dodáno. Zemřel r. 1891 a byl posledním řečickým rb. a zároveň kt.

Mezi tím vyhořelo 18. května 1863 dolní pořadí Hradní ulice a obětí požáru stalo se také celé ghetto a stará synagoga. Byla to nízká přízemní budova beze všech okras, krytá šindelem. Podařilo se z ní zachrániti pouze posvátné svitky. Po požáru rozesílaly se všem ž. o. v Čechách prosby o pomoc pohořelým a obce s ochotou konaly sbírky a poskytovaly pohořelým peněžité dary. Byla podána také žádost tehdejšímu majiteli řečického panství knížeti Karlu Paarovi, aby daroval potřebné dříví na stavbu synagogy. Místo dřeva dostali židé z knížecí kanceláře 50 zl.

Tehdejší př. obce Moritz Lieblich psal také dlouhou a dojemnou supliku císaři Ferdinandovi I. do Reichstadtu. Začíná slovy [27]):

„Am 18. Mai 1863 brach in der Stadt K. Ř. des Taborer Kreises in Böhmen aus bisher unbekannter Ursache ein verheerendes Feuer aus, das außer anderen Bürgerhäusern auch die *Synagoge*, das Krankenspital und die Wohnungen der Kultusfunktionäre der hiesigen K. G. vollends in Asche gelegt hatte.

Julius Rabl

MUDr. Filip Rabl

Alfred Rabl

Emil Rabl

Die hiesige Kultusgemeinde besitzt außer den abgebrannten Gebäuden gar kein anderes eigenes Vermögen, die Mitglieder dieser Kultusgemeinde sind sämtlich arme Leute, die sich recht kümmerlich, aber ehrlich ernähren.

In dieser jämmerlichen, und über alles traurigen Lage, in welcher die hiesige mittellose israelit. K. G. mehr denn ein langes Jahr auf den Trümmern ihres abgebrannten Tempels zum Himmel um Hilfe und Erweckung von Wohltätern ze flehen nicht ermüdet, in diesem unaussprechlich großen Unglücke, in welchem es den frommen Kultusmitgliedern an der gewöhnten geheiligten Stätte eines gemeinschaftlichen Bethauses fehlt, in diesem endlosen Trübsale allgemeiner geistiger Beklommenheit und Trauer waget der in tiefster Ehrfurcht unterge zeichnete Kultusvorstand sich Euerer kaiser. königl. apostolischen Majestät in tiefster Demut mit der fußfälligsten Bitte zu nahen . . . — Celková škoda byla odhadnuta v této žádosti na 8000 zl., což také př. města Lustigem bylo potvrzeno. Všechna ta krásná slova v žádosti vyzněla ale naprázdno. Bylo na ně lakonicky odpověděno: „Seine Majestät der Kaiser Ferdinand finden sich bei dem großen Andrange nicht bestimmt, diesem Gesuche zu willfahren. Reichstadt am 7. August 1864."

Posledního prosince r. 1863 podal stavitel K. Hamr rozpočet na stavbu nové synagogy. Rozpočet dostoupil výše 2845 zl. 51 kr. Ke stavbě bylo přikročeno v následujícím roce, ale ještě 5 let nato splácí ž. o. staviteli Hamrovi dluh a Moises Feigl podává si účet za sklenářskou práci. Lavice a oltář byly do nové a úhledné synagogy pořízeny r. 1874. Pěkně a slohově stavěná budova byla potom dlouho ozdobou města.

Mimo synagogu vyhořel také starý žid. špitál, který nebyl již obnoven. Zbyla po něm až dosud zřícenina vedle nynějšího domku č. 406 (dříve III). Posledními špitálníky byli Benjamin H ö n i g od r. 1802 do r. 1830, Löbl R a b l (r. 1833) a Löbl J u s t i t z do požáru.

Lázně, jež stávaly při špitálu, byly pro sešlost zbořeny již počátkem XIX. st. Místo nich byly vystavěny maličké domečky za číslem III; jeden pro lázně, druhý patrně pro omývání mrtvých (Waschhaus).

V sedmdesátých letech bylo v našem městě asi 110 příslušníků ž. o. Tehdy bylo o velkých svátcích prostranství u synagogy přeplněno židy a židé pořádali o masopustě i svůj vlastní bál. O tehdejších židovských rodinách můžeme si učiniti pěknou představu, nahlédneme-li do protokolu [28]) o schůzích členů ž. o. Podle těchto záznamů dostupovaly roční výdaje obce asi 180 zl. a bývaly rozděleny tak, že Moritz Lieblich platil 33 zl., Moises Rabl 6, Wilhelm 3, Adolf 12, Zacharias Grünwald 6, Salomon Feigl 7·30, Ignatz Rabl 3, Adolf Feigl 7·30, Gabriel Gottlieb 6, Adalbert Kollmann 13·30, Ignatz 15, Moritz a Kateřina Herrmannová 21, Arnstein z Pluhova Žďára 3, J. Eisen z Veselí 3, Karel Kollmann 3, Filip Rabl 7·30, Abraham Hönig 6, Filip Herrmann 6, Šimon Votzásek 3, Adolf Feigl ve Volyni 3 a Wolf Feigl 3 zl. Z toho je patrno, že bylo v Ř. asi 17 židovských rodin. Počítáme-li, že rodiny byly přibližně šestičlenné, dostaneme přes 100 členů israelského vyznání.

Schůze členů obce se konaly nejméně každé čtvrtletí. Bylo totiž nutno vypočítati a zaplatiti každého čtvrt roku tak zvaný kvartál, částku, která připadala na každou hlavu rodiny. Z těchto vybraných peněz hradily se pak ony celoroční výdaje obce, o kterých byla v předešlém odstavci řeč. Volby funkcionářů odbývaly se pravidelně vždy jednou za 3 roky. O volbě podávala se zpráva okresnímu hejtmanství, které vzalo vypsání volby na vědomí a zároveň volby schvalovalo. Volen byl představený obce, představený synagogy a pokladník. Tak byl zvolen 17. dubna 1881 při prvním skrutiniu za př. Bernard R a b l. Když ale prohlásil, že volbu nepřijímá, poněvadž právě v uplynulém období představeným byl a pro jiná zaměstnání nemůže úřad zastávat, bylo přikročeno k druhé volbě. A tu byl zvolen za př. osmi hlasy JUC. Filip H e r r m a n n, za d. s. Bernard Rabl pěti hlasy a za pokladníka Markus R a b l, také pěti hlasy.

Na téže schůzi bylo usneseno, aby byla opravena hřbitovní zeď podle rozpočtu stavitele B. V í t y. Dozor na opravu měli míti Samuel Rabl, Abraham Hönig, Alois Feigl a Ignatz Rabl. Kromě uvedených členů obce zúčastnili se této schůze ještě Samuel Hönig, Joachim Hönig, Filip Herrmann, Jakub Rabl a bratr Aloise Feigla, Ignatz.

Do konce XIX. st. klesl počet židů v Ř. na 50. Po Lazaru Beneschovi pokoušela se několikráte ž. o. obsaditi uprázdněné místo u. n., ale nedařilo se jí to. Žádný z učitelů nepracoval tak svědomitě, jako stařičký rb. Když potom příslušníků židovského vyznání stále ubývalo, byla celá záležitost vyřízena tak, že přijížděli děti vyučovati rb. z Jindřichova Hradce, a to obyčejně v neděli odpoledne. V synagoze zastupovali jej při modlitbách místní židé, zejména Samuel Rabl a zeť Beneschův Samuel Hönig.

V r. 1930 žijí v Ř. již jen tito členové ž. o.: Na č. 110 Karel Hönig, řezník, se svou manželkou a dcerou Marií, na č. 181 sestra K. Hönigа, Hermína, na č. 117 Nathan Weiner [29]), obchodník, s manželkou, se švagrovou a s Reginou Rablovou, na č. 11 MUDr. Filip Rabl, na č. 227 Žofie a Lidmila Rablová, na č.

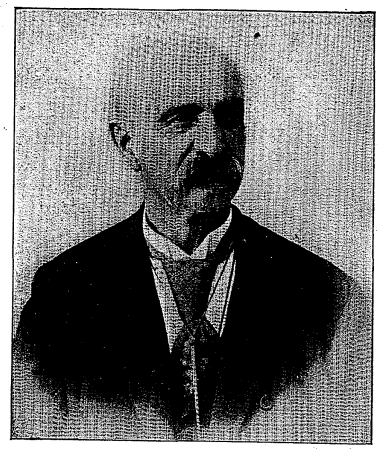

Bernard Rabl

257 Berta Rablová, v Růžové ulici v domě č. 206 Pavlína Rablová s dcerou, na Malé stránce v č. 83 Kateřina Rablová s dcerou a zetěm Juliem Kesslerem a v nájmu na č. 311 Jetty Eisnová. Př. ž. o. je již 25 let MUDr. Filip Rabl, který také vede od konce světové války matriku.

Synagoga je sešlá a o její vnitřní úprava nikdo nedbá. Poslední pravidelné bohoslužby konaly se v ní za války, kdy bylo v městě mnoho haličských uprchlíků. Rozpadává se dílo vybudované přičiněním celé velké židovské generace a s ním mizejí i poslední zbytky kdysi tak mohutné o. ž.

*

[1]) Jako hlavní prameny k této práci uvádím dílo Jaromíra Hrubého *„Řečice Kardašova a bývalé panství řečické“* z r. 1893 a *„Místopis K. Řečice“*, jehož 2 svazky bohatě ilustrované jsem vydal v r. 1929 a 1930. Židovský arch. a matriky mi dal k disposici nynější předseda ž. o. MUDr. *Filip Rabl.* [2]) Privilegium je psáno česky, na pergamenu, a je uloženo v řečickém městském arch. [3]) Účty řečického pivovaru jsou uloženy v jindřichohradeckém zámeckém archivu. Začínají r. 1565. Podle nich konali sklenářské práce v pivovaře jenom židé. Při r. 1583 je ku příkladu poznamenáno, že v pivovaře pracoval žid z Deštné. R. 1589 připomíná se žid Marek z Deštné. Zasadil do oken v sladovnické světnici a v jiných místnostech 76 koleček po dvou penízích a dostal za práci 21 groš, 5 penízů českých. [4]) Visitační knihy, uložené v zemském arch. a jindřichohradecký urbář. [5]) Tamtéž. [6]) Zápis v řečickém urbáři, založeném hradeckým hejtmanem Řehořem Auftiefrem r. 1609. [7]) Resoluce hraběte Jana Jáchyma Slavaty z. r. 1679 v zámeckém arch. v Jindř. Hradci. [8]) Dekret hraběte Jana Jáchyma Slavaty z téhož roku v zámeckém archivu v Jindř. Hradci. [9]) Městský řečický arch. [10]) Nynější podoby nabyl řečický hřbitov asi před 100 lety podle plánů Martina Víty (Plan zur Umbauung des jüdischen Friedhofes der K. G. zu K. Ř.). Nízká ohrada byla tehdy nahrazena vysokou zdí a u vchodu byla vystavěna umrlčí komora. [11]) Nyní dům Matěje Konopického. [12]) Dům č. 95, jehož majitelem je nyní Radosta, krejčí. [13]) Dům Marie Ondřejově. [14]) Fasse pro vyměření zemské berně. [15]) Židovský arch. v K. Řečici. [16]) Vrchnostenský arch. v Bechyni. [17]) Tyto číslice byly jim dány r. 1771. Udržely se až do vydání zákona o jednotném číslování r. 1921. [18]) Jeho potomci se z Řečice vystěhovali a dnes již nelze zjistiti, do kterých míst. Proto také neuvádím jejich jména. Podobně i v ostatních částech rodopisu nejsou uvedena jména těch židů, kteří naše město opustili a po nichž další stopa mizí. Mnoho se jich odstěhovalo zvláště do Vídně. [19]) Wien, VIII., Lerchenfelderstraße 124. [20]) Praha XII., Fochova 77. [21]) Wien, VII., Schottenfeldgasse 24. [22]) Továrník, Praha, VII., Kostelní 16. [23]) Dlouhá ulice 38. [24]) Wien, IX., Porzellangasse. [25]) Vrchnost si ponechala právo, kdykoliv ji od něho odkoupiti anebo, kdyby ji byl chtěl prodati, byl povinen ji nabídnouti zase nejprve vrchnosti. [26]) Rodopisy jsou zpracovány podle matrik, uložených v židovském archivě v domě MUDra Filipa Rabla. První zápis v „Geburtsbuch“ je z 10. května 1784, kdy měl obřízky syn Abrahama Godlieba (sic!) č. 9. „Trauungsbuch“ začíná sňatkem Davida Moisesa z č. XI. s Abrahamin Pinkas. Svatba se slavila 9. června 1784. V „Sterberegister, wie es vom Pfarrer und Rabbiner zu halten ist“, je na prvním místě uvedena smrt dvouletého dítěte Moisesa, který zemřel na neštovice v č. VI, 15. ledna 1784. [27]) Židovský archiv v K. Řečici. [28]) Veškerá korespondence i protokoly jsou psány v německé řeči. Matriky jsou vedeny do r. 1848 německy, potom česky. [29]) Syn, MUDr. Alfred Weiner, je zubním lékařem v Králové Hradci.

Geschichte der Juden in Karlsbad.

Im Jahre 1499 erteilte König Wladislaus der Stadt Karlsbad (č. Karlovy Vary) ein Privilegium und in demselben das Recht, Juden in Karlsbad aufzunehmen, oder denselben die Aufnahme zu verweigern. *„Und thun wir den von Kaiser Karolspad die sünder Gnad, wollen das nunfüran dieweyl wir sy unmögend und arm wissen, weder von uns unseren nachkumben noch Ihren Pfandesherrn ein noch kein Jude, zu ir stat und voonung gesetzt.“* So lautet der auf die Juden sich beziehende Punkt des immer von neuem bestätigten Privilegiums in dem Dokument, das allerdings nur in späterer aber beglaubigter Abschrift aus der Zeit Maria Theresias im Archiv der Stadt K. erliegt.

Ob der Judenpassus des Privilegiums eine typische Formel aller Städteprivilegien jener Zeiten war, oder eine Vorsichtsmaßregel, die von den Karlsbadern getroffen wurde, da sie ja Kunde hatten von der zwei Jahre vorher erfolgten Vertreibung der Juden aus dem benachbarten Eger, läßt sich nicht sagen. Ebensowenig darf aus dem Passus geschlossen werden, daß dazumal Juden in K. ständig gewohnt hätten. Tatsache ist nur, daß die Karlsbader seit dem J. 1499 ihr Privilegium von jedem Herrscher sich neu bestätigen ließen und allezeit mit größter Strenge auf seine strikte Einhaltung sahen.

So beherbergte denn K. seit 1499 dauernd keinen Juden. Unbekannt blieben aber Juden den Karlsbadern nicht. Wann K. die ersten jüdischen Kurgäste zu verzeichnen hat, läßt sich nicht ermitteln. Die erste uns erhaltene Kurliste stammt aus dem J. 1737. Das Stadtarchiv in K. besitzt außer dieser ältesten geschriebenen Liste mehrere vom J. 1758 aufwärts. Doch sind in diesen Listen keine Juden aufgenommen. Es ist aber anzunehmen, daß hie und da auch Juden in jener Zeit nach K. zur Kur kamen, Prager oder Wiener reiche Juden. Werden doch schon 1607 die Bürger vom Magistrat vermahnt, sich mit dem Beherbergen Fremder, sonderlich der Pragerischen Juden vorzusehen. Doch hatten die Karlsbader auch sonst Gelegenheit genug, mit Juden näher bekannt zu werden. Die größeren Ortschaften der näheren und weiteren Umgebung K. hatten alle alte Judengemeinden, von denen die in Lichtenstadt die größte und weitbekannteste war. (Vgl. Gesch. d. Juden in Lichtenstadt.) Die Juden dieser Gemeinden gravitierten alle mehr oder weniger nach K. und standen mit der Karlsbader Bevölkerung in geschäftlichem Verkehr. In erster Linie sind es die Lichtenstädter Juden, die von alters her in K. ihre kleinen Geld- und Hausiergeschäfte betrieben. (Vgl. a. a. O.)

Die Lichtenstädter Juden waren, wie das unter den damaligen Verhältnissen nicht anders möglich war, fast ausnahmslos Hausierer. Als solche waren sie selbstverständlich allen Gesetzen unterworfen, die bezüglich des Hausierhandels jeweils erlassen wurden. Als jedoch das Städtewesen aufzublühen begann, die Bürger Handelsleute wurden, entstand naturgemäß Antagonismus und Feindseligkeit zwischen den städtischen Handelsleuten und den herumziehenden Hausierern. Die Städte suchten unermüdlich an um Einschränkung des Hausierhandels und erschwerten, soweit sie nur konnten, den Hausierern den an und für sich schweren Erwerb. In den verschiedenen Petitionen werden die Hausierer — nicht etwa die jüdischen allein — des Schmuggelhandels bezichtigt, der unlauteren Manipulierung, der Hehlerei und ähnlicher Dinge. Infolgedessen wurden immer von neuem Hausierverbote erlassen, die jedoch binnen kurzem immer wieder kraft der Unentbehrlichkeit des Hausierhandels aufgehoben wurden.

Wie nicht anders zu erwarten, achteten auch die Karlsbader mit großem Eifer darauf, daß ihnen die Hausierer, namentlich die jüdischen, nicht zu sehr in den Weg treten und sich ja nicht mehr arrogieren, als ihnen gesetzmäßig zukam. Nur war die Lage in K. wesentlich komplizierter als in anderen Städten. Auf der einen Seite hatte die Stadt ihr Privilegium, Juden den dauernden Aufenthalt verweigern zu dürfen; da hieß es nur das Wörtchen *„dauernd“* richtig zu interpretieren. Auf der anderen Seite galt die Kursaison, also die Zeit vom 1. Mai bis 30. September, gesetzlich als Jahrmarktzeit. Den Juden war daher volle fünf Monate hindurch der Aufenthalt gesetzlich gestattet. Das Privilegium öffnete den Schikanen Tür und Tor, der Jahrmarkt gab wieder den jüdischen Hausierern, wie den anderen auch, erweiterte Rechte. Diese Gegensätze brachten ewige Reibereien mit sich. Die Lichtenstädter Juden, die sich den Sommer über in K. sehr wohl fühlten, konnten es nicht verschmerzen, Ende September ihre Zelte wieder abbrechen und nach Lichtenstadt zurückkehren zu müssen. Die Karlsbader Handeltreibenden wieder, die mit schwer verhaltenem Ingrimm die jüdischen Hausierer und Geschäftsleute bei sich dulden mußten, sehnten den 1. Oktober herbei, der sie wenigstens für ein halbes Jahr von diesen schweren Konkurrenten befreite. Die einen wollten nicht weg, die anderen drangen auf Verlassen der Stadt. Von diesem Kampf erzählen uns die meisten vorhandenen Dokumente. (Vgl. Ziegler, Dokumente.)

In den Jahren 1791—1821 scheint der Kampf der Karlsbader Handelsleute gegen das Eindringen der jüdischen Konkurrenz geruht zu haben. Im 3. und 4. Jhzt. vergangenen Jhts. brach er jedoch mit verdoppelter Kraft aus.

Am 10. Dezember 1821 wird der Magistrat von den *„hiesigen legitimierten Handelsleuten“* aufgefordert, den am 15. Januar 1815 vom Kreisamt bestätigten Magistratualbescheid durchzuführen. Der Magistrat säumt nicht. Am 11. Dezember 1821 wurde auch schon beschlossen, sämtliche in K. wohnende Juden und die Hausbesitzer, die ihnen Wohnungen vermietet haben, vorzuladen. Am 14. Dezember wurde allen Juden und ihren Quartiergebern die diesfällige Verordnung mit dem Beisatze vorgelesen, „ihre Waaren bis zum 20ten d. M. inclusive unter den festgesetzten Strafen von hier wegzutransportieren und überhaupt diese Stadt Karlsbad zu räumen“. Im Nichtbefolgungsfalle sollen „Ihnen die Waaren kon-